

Perspektiv på begåvningsreserven

Hanna Markusson Winkvist

Annars var akademins motstånd mot kvinnliga studenter kompakt på 1950-talet; finnas men inte synas var regeln.¹

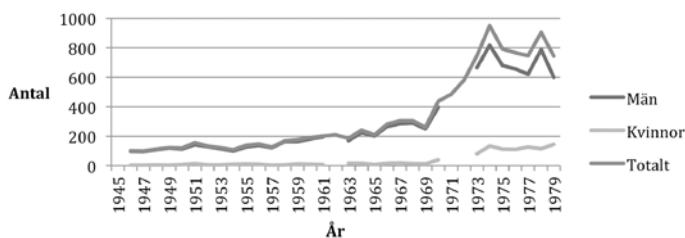
Under 1960-talet tog den högre utbildningen steget ut mot, som det hette, det vidgade tillträdet och massuniversitetens tidevarv. Den akademiska banan som sedan urminnes tider hade varit en angelägenhet i huvudsak för elitskiktens män fick stryka på foten i denna ideologiska omsvängning. Bakgrunden till utbyggnaden och förändringen står att finna i den politik som började föras efter andra världskrigets slut; denna resulterade bland annat i sökandet efter utbildningens outnyttjade resurser, den så kallade begåvningsreserven.

Från mitten av 1940-talet till mitten av 1960-talet mer än fördubblades antalet studenter från ca 14 000 till nästan 40 000 och efter ytterligare drygt 20 år fanns 150 000 antagna. De kvinnliga studenternas andel ökade från drygt 35 procent i mitten av 1960-talet till 60 procent ett par decennier senare.² En viktig förklaring till denna andelsförskjutning ligger i det så kallade vidgade högskolebegreppet som blev gällande år 1977 då utbildningar inom vård- och utbildningsområdet (dvs. kvinnodominerade utbildningar) så att säga blev akademiska.³ Något hade därmed hänt med synen på högre utbildning och professorskårens allmänna rekryteringsbas kan i så måtto beskrivas som jämställd vid 1970-talets utgång, iallafall på högre aggregerad nivå.⁴

1960-talet är numer decenniet som förknippas med ökad utomparlamentarisk politisk aktivism, oppositionella rörelser, studentdemonstrationer och kårhusockupation samt inte minst den andra kvinnorörelsens födelse. Jämställdhet, som debattören Eva Moberg kallade jämlikhet mellan män och kvinnor, letade sig in i politiken som en alltmer relevant frågeställning.⁵ Den traditionella synen på kvinnors och mäns platser utmanades på flera fronter och andelarna manliga respektive kvinnliga studenter i den högre utbildningen var som synes i enlighet med tidsandan under utjämning. Men i kontrast till detta står statistiken över professorskårens direkta rekryteringsbas: de disputerade.

I kvantitativa mått mätt var det i slutet av 1960-talet som också antalet disputerade började skjuta rejält i höjden även om ökningen blev märkbar redan i början av decenniet. Även antalet kvinnor ökade, men andelen kvinnliga doktorer översteg då aldrig tio procent. Under 1970-talet hade proportionen kvinnor dock fördubblats, men ökningen rimmade inte med

Antal doktorsgrad/-examina 1946–1979

För åren 1962 samt 1971 och 1972 har det inte gått att få fram antal kvinnor respektive män, men i relation till det totala antalet och mönstret i övrigt är torde antalen för dessa år inte påverka kurvan i överraskande och/eller för resultaten och resonemangen som följer i omkullkastande riktning. Källa: *Statistisk årsbok*, löpande 1946–1979, samt Statistikdatabasen, <http://www.statistikdatabasen.scb.se>.

utvecklingen på grundutbildningsnivå.⁶ Den uteblivna ökningen för de kvinnliga doktorerna i förhållande till den stora dito av kvinnliga studenter kan därför inte, åtminstone inte på det generella planet, förklaras i enlighet med en logisk eftersläpningseffekt, dvs. att en förändring på en högre nivå sker med viss fördröjning beroende på rekryteringsbasens utseende i ett tidigare skede, ett slags avancemangets kronologi. Dessutom planade ökningen ut ett par år in på 1970-talet.

I det följande diskuteras några av de förändringar som svenskt universitetsväsende genomgick från decennierna efter andra världskriget till 1970-talet, innan högskolebegreppet vidgades. Syftet är att mot bakgrund av detta närmare beskriva och undersöka vad som kan förklara kvinnors fortsatta underrepresentation i akademien trots kvinnors stigande andel i rekryteringsbasen. Hur motiverades utbyggnaden av högre utbildning? Vilka är de framträdande mönstren med avseende på studentstockens sammansättning? Men först följer här en diskussion om vad kan sägas vara utmärkande för akademien som system ur ett något längre tidsperspektiv.

Att konceptualisera akademien

Akademien har under större delen av den västerländska universitetshistorien dominerats av socialt privilegierade män och den verksamhet som män där bedrivit har också betraktats som en angelägenhet (uteslutande) för män – dessa systemets ”urinånare”, som idéhistorikern Gro Hanne Aas uttryckt det.⁷ När Sveriges riksdag på 1860-talet diskuterade frågan om kvinnors eventuella tillträde till högre utbildning kretsade argumenten, från bägge läger, i första hand kring kvinnor och kvinnlighet, som en ”[f]ixeringen vid kvinnokroppen och kvinnors annorlunda kropp”.⁸ Det

kan formuleras som att den könsmässigt homogena akademien bars upp av en dittills latent manlighetsdiskurs som blottades först då det gjordes anspråk på att kvinnor skulle träda in – och så småningom trädde in – i detta sammanhang. Effekten blev att de kvinnliga akademikerna blev synliga som primärt kvinnor, alltså avvikande, och under lång tid präglades därmed diskussionerna kring kvinnors vara eller icke vara som akademiska varelser, av vad som egentligen skulle betraktas som lämpligt: i biologiskt, demografiskt och/eller ekonomiskt hänseende.⁹ Detta präglade också överlag diskussionen om utbildning för flickor och unga kvinnor.¹⁰

I förlängningen kunde de normbrytande (och därmed även maktutmanande) kvinnliga akademikerna bli avfeminiserade, bli betraktade som icke-kvinnor eller rent av som företrädare för ett tredje kön ”mitt emellan man och kvinna”, som professorn tillika bondeförbundaren Carl-Axel Reuterskiöld yttrade under debatten i första kammaren angående förslaget till behörighetslagen.¹¹ Under 1940-talet när frågan var uppe på nytt var den allmänna uppfattningen i allt väsentligt könskomplementär; kvinnor och män har visserligen olika uppgifter att fylla i samhället, men likställighetsprincipen kunde ändå överordnas eftersom vissa tjänster ”näppeligen kommer att eftersträvas av kvinnor”.¹² Sådan tedde sig delar av den akademiska kulturen och kvinnorna blev så att säga den ständigt markerade gruppen. Men i vad mån kan allt det ovan sagda äga någon relevans för 1960- och 1970-talens universitetsvärld?

De beskrivna föreställningarna kan inte sägas ha behärskat alla bärare av den akademiska kulturen, men lika lite kan uttrycken reduceras till enskilda åsikter i marginalen. Den svenska universitets- och högskolesektorn är en del av statsapparaten och dess verksamhet kan knytas till olika fysiska platser, men precis som alla andra verksamheter måste den också betraktas som ett mentalt rum som skapas och upprätthålls av individernas föreställningar kring, påståenden om och kategoriseringar av vad som hör till och inte. Universitetet och dess positioner existerar ju så att säga inte utan människorna.¹³ Dessutom är det en långsint plats där historien ”segglivat dröjt sig kvar”.¹⁴ Idéhistorikern Sven-Eric Liedman benämner denna verkan som resultatet av en frusen ideologi.¹⁵ Betecknande för en sådan är att en äldre tids uppfattningar fortsätter att leva kvar även i en ny organisatorisk struktur och

[d]essa fragment – eller snarare segment – utgör inte någon harmonisk enhet eller en serie av varandra oberoende egenskaper hos organisationen. De konkurrerar med varandra, motsäger varandra, skaver på varandra.¹⁶

Utifrån en sådan förståelse av universitetsvärlden som institution bör också frågan om könsföreställningarnas betydelse betraktas som meningsskapande i systemet, för att tala med Liedman.¹⁷ Detta innebär för det första att den manliga ordningen är en del av den frusna ideologin och

därmed har ”det androcentriska synsättet etableras som neutralt”, som Pierre Bourdieu har formulerat det.¹⁸ Det var därför först när kvinnorna gjorde sitt inträde som ”urinånarna” blev synliga som just män. Dessförinnan befann de sig ”ovanför varje könsdiskurs”.¹⁹ För det andra betyder det att trots de faktiska och även ideologiska förändringsvindar som blåste över akademien under framför allt 1960-talet kom, med Bourdieus ordval, den ”manliga dominansen” att genomsyra systemet lika fullt.²⁰ Så betraktat har detta – åtminstone historiskt – betingat att kvinnors ambitioner och prestationer inom akademien sällan eller aldrig kan frigöras från det faktum att de är kvinnor.²¹

Vikten av kritiska perspektiv

Både forskningen och enskilda livsberättelser visar att kvinnor, oavsett engagemang och hängivenhet, inte heller själva upplever sig som en given del av den akademiska världen.²² Sociologen Karin Widerberg skriver sin personliga utbildningshistoria i boken *Kunskapens kön* om hur hon som kvinna i akademien på 1960-talet kämpade i gränslandet mellan subjekt och objekt: ”Är det en känsla som jag mer än någon annan läser ur mina minnen och förknippar med universitetet, så är det obehag”.²³ Ur ett längre historiskt perspektiv är detta än mer påtagligt.²⁴ Samtidigt finns för nutida förhållanden studier som vittnar om att även män kan känna sig ovälkomna i systemet. Och det inte sällan av samma skäl som kvinnorna, dvs. att man inte passar in i forskarrollen eftersom det är ”en viss typ av maskulinitet som premieras i verksamheten”.²⁵

Inom den forskning som försökt förklara kvinnors försenade eller uteblivna avancemang av idag, har fokus ofta legat på diskriminering och/eller självselektion av och/eller hos kvinnor. Statsvetaren Charlotte Silander har fångat detta i en fyrfältsmatris.²⁶

De inom-akademiska och individbaserade förklaringarna kretsar kring teman som att kvinnor inte vill, att de prioriterar annorlunda osv., medan de inom-akademiska och strukturella förklaringarna handlar om nätverkens betydelse, dörrvakterna, peer review-systemet, m.m. Utom-akademiska

	Interna förklaringar	Externa förklaringar
Individ-orienterade förklaringar	Inom-akademiska förklaringar på individnivå	Utom-akademiska förklaringar på individnivå
Struktur-orienterade förklaringar	Inom-akademiska strukturella förklaringar	Utom-akademiska strukturella förklaringar

Den forskning som finns med avseende på genus och jämställdhet i akademien kan schematiskt illustreras i en fyrfältsmatris.

och individbaserade förklaringar pekar på ansvar för barn och familj som viktiga faktorer. Detta är dock inte unikt för universitetsvärlden varför även utom-akademiska och strukturella förklaringar som arbetsmarknaden och utbildningssystemet generellt tillmäts betydelse.²⁷

En övergripande kritik som Silander riktar mot den tidigare forskningen (den svenska såväl som den internationella) är att den lider brist på större empiriska undersökningar som omfattar både män och kvinnor – ”[d]et handlar oftare om teoretiska resonemang” – vilket leder till ett fortsatt bekräftande och befästande av metaforer som glastak, läckande pipeline, pyramider osv., snarare än att verkligen analysera vad som händer på bredare front.²⁸ För att använda ännu en metafor: vi letar efter nycklarna där det finns ljus snarare än där vi tror vi tappade dem. Silander konkluderar att:

De externa strukturorienterade förklaringarna [...] är de teoretiskt mest outvecklade och därmed heller inte empiriskt undersökta. Det finns därför anledning till att studera hur forsknings- och utbildningspolitiken samt utformandet av högskolesystemet kan påverka mäns och kvinnors karriärer [...]. Det saknas studier på systemnivå trots att problem inom högskolan ofta annars förklaras av hur systemet politiskt har utformats.²⁹

På högre aggregerad nivå visar Silander att man för dagens förhållanden inte tvärsäkert kan dra slutsatsen att kvinnor har läckt ut ur systemet i högre grad än män – tvärtom avlänkas numerärt fler män än kvinnor.³⁰ Silanders kritik är således berättigad, men trots allt kvarstår i allt väsentligt frågan om kvinnors relativa underrepresentation.

Vid 1960-talets mitt fanns vid de svenska universiteten och högskolorna inalles sju kvinnliga professorer (fyra medicinare, två humanister och en samhällsvetare) vilket motsvarade mindre än en procent av det totala antalet dito.³¹ Ändå menade läkaren och medicine doktorn Andrea Andréén att ”antalet kvinnliga professorer växer snabbt”.³² Så kunde det alltså kännas, trots att det ringa antalet alltså knappast låter sig beskrivas i en procentsats. Den stigande andelen kvinnliga professorer – idag 24 procent – tas inte sällan som intäkt för att det går framåt med jämställdhetsarbetet, men detta är en sanning med stark modifikation. Det är svårare för en kvinna att avancera än för en man och relaterat till rekryteringsbasen så har det till dags dato, enligt sociologerna Rickard Danell och Mikael Hjerm, faktiskt inte hänt så mycket alls.³³ Är systemet fångat av strukturen, som inte kan annat än att reproducera den endimensionella manliga dominansen?³⁴ Och på bredare front samt ur ett längre tidsperspektiv, vad hände egentligen inom den högre utbildningen under decennierna före och efter andra världskrigets slut?

Utbildningspolitik och vidgat tillträde

I början av 1930-talet var arbetslösheten hög och arbetsbristen bland akademiker en realitet. Vid denna tid betraktades inte sällan ökningen av studentexamina som ett problem och det ansågs nödvändigt att locka unga människor (män) in på andra banor än den akademiska.³⁵ Samtidigt fanns dock utifrån jämlikhets- och rättvisetanken ett stort politiskt intresse för utbildningsfrågan generellt.³⁶ I mitten av decenniet avgav två utredningar om de svenska högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden sina betänkanden.³⁷ Dessa konkluderade exempelvis att 10 procent av lärosätenas studenter kom från arbetarklassen, vilken samtidigt ändå utgjorde hälften av hela befolkningen. Akademikerhemmens uppgick kanske till någon procent av befolkningen, men studenter med denna bakgrund upptog en tredjedel av platserna.³⁸

De svenska universitetens roll bestod inte längre enbart i att utbilda och tillhandahålla nationen och Kungl. Maj:t med dugliga ämbetsmän i statsapparaten. Sedan 1910-talet hade i statuterna, och därmed i enlighet med det bortåt hundraåriga humboldtianska idealet, framgått att universitetens verksamhet skulle bestå av både undervisning och forskning.³⁹ Efter andra världskriget ägde inte minst mot bakgrund av tidigare nämnda verklighetsbeskrivning – i kombination med intrycken från omvärlden – en tydlig kursändring rum. Vetenskapens betydelse för samhällsutvecklingen och tillväxten började betraktas som en sanning i alla politiska läger och innan 1940-talet runnit ut hade statliga forskningsråd för i princip alla vetenskapliga fält inrättats.⁴⁰

Tidigare betraktades forskarutbildningen som en politiskt okontroversiell och oproblematiserad fråga samt betraktades ”främst som en kulturell aktivitet”, som Birgitta Odén formulerat det.⁴¹ Att utbildning och forskning i efterkrigstidens Sverige blev en av de viktigaste politiska frågorna speglas också av att universitets- och högskolevärlden snart kom att bli den mest utredda av alla samhällssektorer och utbyggnationen av den samma gick mycket fort, såväl rent konkret rumsligt som vad gällde antalet studerande.⁴² Den gamla traditionen med att en utbildning vilade på treenigheten mellan ett ämne, en professor och en institution var på fallrepet (även om mentaliteten kom att leva kvar).⁴³

Det var på 1950-talet som expansionen inom den högre utbildningen på allvar började tillta, i Sverige såväl som i resten av världen.⁴⁴ Svenska politiker tog intryck av det stora landet i väst där stora statliga satsningar på både forskning och högre utbildning gjordes både före, under och efter andra världskriget.⁴⁵ Jämte de etablerade anrika universiteten växte fler högskolor fram och de redan existerande dito i Göteborg respektive Stockholm förstatligades och fick universitetsstatus. Samtidigt ifrågasatte många akademiker en utbyggnad av universitets- och högskolesektorn; skulle universiteten verkligen öppnas upp för fler?⁴⁶

Högre studier som tidigare hade betraktats som en angelägenhet för en elit började nu snarare ses som en nödvändighet i nationens intresse. Samhällsnyttan betonades och i riket fanns antagligen outnyttjade resurser.⁴⁷ Det var dessutom inte bara viktigt för den moderna staten att mobilisera vetenskaplig kapacitet utan att också höja utbildningsnivån och därmed kompetensen hos befolkningen generellt. Det senare var, som ovan nämnts, ett argument för en från flera håll påkallad demokratisering av den högre utbildningen.⁴⁸ I en av de många statliga utredningar som gjordes under denna tid hette det att:

Olikheter i utbildning har varit en klass-skiljande faktor. Genom att det stora antalet människor får bättre utbildning, utsuddas klassgränserna på lång sikt. Det framstår som något självklart, att alla människor, utan hänsyn till börd eller pengar, skall ha samma rätt och samma yttre möjligheter till utbildning. Utslagsgivande bör endast vara individens förmåga att bedriva studier.⁴⁹

Inom skolområdet pågick redan försök till social utjämning genom den så kallade nioåriga enhetsskolan, vilken successivt kom att införas i riket. Under 1940-talet demokratiserades den skolpolitiska debatten och från att ha överordnat folk- och nationstanken ställdes nu tydligare individens frihet och allas lika rättigheter i centrum för det demokratiska samhällets framväxt.⁵⁰ På sikt skulle detta innebära att fler skulle kunna söka sig till högre utbildning. Tillträdet skulle vidgas.⁵¹ Hela utbildningsväsendet kom att påbörja en genomgripande förändringsprocess. Men vad låg bakom den stora ökningen?

Torsten Husén, sedermera namnkunnig pedagog och psykolog, hade efter sin disputation på en avhandling om adolescens hos unga svenska män genomfört några studier utifrån värnpliktsinskrivningarna år 1945. Husén jämförde 44 000 rekryters utbildningsgrad, närmare bestämt vilka som hade enbart genomgången folkskola, realexamen eller studentexamen, med utfallet av ett test av, som det benämndes, de unga människors intelligensstandard.⁵² Resultaten visade på en iögonfallande överlappning i prestationer oavsett vilken utbildningsnivå de värnpliktiga hade. Intelligens kunde därmed inte anses vara den enda faktor till att många unga inte gick vidare i utbildningssystemet. Slutsatsen var att det fanns en betydande andel outnyttjade studiebegåvningar runtom i riket.⁵³ Intresset för att ringa in hur omfattande denna begåvningsreserv egentligen kunde sägas vara var från politiskt håll stort.⁵⁴

I pressen hördes inledningsvis ganska lite kring dessa studier – kanske för att det uppfattades som en alltför akademisk diskussion. I vetenskaps-samhället diskuterades dock mätmetodernas validitet respektive reliabilitet och Husén själv (men även andra) genomförde ytterligare studier på flera av de kommande åldersklassernas unga män.⁵⁵ Huséns och övriga undersökningar sammanföll dock med den så kallade studentsociala utredningen

som hade tillsatts under Tage Erlanders (korta) tid som ecklesiastikminister.⁵⁶ I denna uttrycktes farhågan om att samhället inte skulle kunna möta till exempel skol- och sjukvårdsreformernas krav på kvalificerad personal på grund av brist på akademiskt utbildade. Alltför få avlade studentexamen och fortsatte med högre studier men med hänvisning till Huséns forskning menade utredarna dock att det borde vara fullt möjligt att så att säga säkra den intellektuella arbetsmarknaden på bredare front.⁵⁷

Mot bakgrund av detta tillsattes år 1955 den så kallade universitetsutredningen, i vilken det bland annat genomfördes en undersökning av ”reserverna för högre utbildning”.⁵⁸ Utredarna förutskickade stor brist på den för en fortsatt progressiv utveckling avgörande ”vetenskapligt högkvalificerade arbetskraften”.⁵⁹ I den livliga debatt som följde ifrågasattes reservens storlek och om den i själva verket kunde ha överskattats.⁶⁰ I diskussionen började begreppen kulturbegåvning respektive naturbegåvning att användas och utgångspunkten var att det inte fanns några skäl att anta att medfödd begåvning exempelvis skulle ha ansamlats i akademikerhem utan att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning måste ses som en kulturfråga.⁶¹ En ny syn på akademiska studier var på väg att bryta igenom.

Antalet studenter ökade under ett par, tre decennier i en aldrig tidigare skådad omfattning: från att i mitten av 1940-talet ha utgjort ungefär två per tusen invånare blev de ett par decennier senare två per hundra. I takt med denna acceleration växte också andelen kvinnliga studenter. I 1955 års universitetsberedning som bland annat mynnade ut i betänkandet *Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle* konstaterades att ”kvinnornas andel bland samtliga studenter ökat högst väsentligt under efterkrigsperioden”.⁶² Av alla under 65 års ålder med akademisk examen år 1955 utgjorde kvinnorna strax under 20 procent för att, som redan tidigare nämnts, uppgå till cirka 40 procent på 1960-talet.⁶³ Även om andelen kvinnor därefter stagnerade skulle man mot bakgrund av den ovan tecknade verklighetsbeskrivningen enkelt uttryckt kunna föreslå att jämställdheten i den högre utbildningen ökade – eller rent av gynnades – av den stora expansionen.⁶⁴ Var detta i så fall ett adresserat mål i reformarbetet? Eller var det snarare en bieffekt?

Kvinnor i högre utbildning

En spegling av att utbildningsmönstren var stadda i kraftig förändring redan under 1950-talet utgörs av utredarnas i 1955 års universitetsutredning markerade beskrivning av den ökande andelen kvinnor med studentexamen från de allmänna gymnasier. Konstaterandet följs av något av en farhåga:

Med hänsyn till den traditionellt mycket olika inriktningen av verksamheten, efter avlagd studentexamen bland män och kvinnor måste denna utveckling beaktas vid bedömningen av tendenserna på arbetsmarknadens utbudssida.⁶⁵

Utredarna vidgår inte närmare vad som avses, men två tolkningar kan eventuellt göras. Den ena är att framtidens arbetstagare/studenterna kommer att ha samma grundkompetens oavsett om de är män eller kvinnor. Den andra tolkningen, som hänger ihop med den förra, är att detta i förlängningen skulle få följder för balansen mellan tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden – i könsmässigt hänseende. Men hur närvarande var då kvinnorna som grupp i utredningar och statistik?

Synen på kvinnor och högre utbildning var vid denna tid, trots den successiva könsmässiga utjämningen bland studenterna, fortfarande färgad av en äldre könsstereotyp diskurs. Inte sällan motiverades det olämpliga i att kvinnor skulle utbilda sig för kvalificerade yrken med argument om att kvinnors bidrag i arbetslivet skulle bli kortvarigt då de förväntades gifta sig.⁶⁶ Lina Carls visar i sin undersökning att den stereotypa bilden dessutom vidmakthölls vid universiteten i betydligt högre grad än vad som var fallet i fora utanför universitetsvärlden. Åtminstone så som det kommer till uttryck i tryckt form.⁶⁷ Unga kvinnor uppgav också själva på studenttidningarnas sidor att de inte ville syssla med "okvinnligt" förvärvsarbete efter studietiden och "majoriteten av studenterna tog avstånd från dessa [alltså unga kvinnliga akademiker ute i samhällsdebatten] 'kvinnosakskvinnor' som ansågs okvinnliga och manshatande".⁶⁸ Samtidigt fanns andra röster. En mindre enkätundersökning gjord på 1950-talet visade att majoriteten kvinnliga studenter visst ville förvärvsarbete efter avslutade studier.⁶⁹ Sett mot bakgrund av den tidens så kallade könsrollsdiskurs är detta inte så överraskande. Kvinnors lönearbete handlade inte längre om huruvida "kvinnor *kan*" utan om vad "de *bör*" ägna sig åt.⁷⁰

Bara några år tidigare – år 1949 – hade slutligen Regeringsformens § 28 reviderats och den så kallade behörighetslagen från 1925 slopades i och med att den för kvinnor exkluderande skrivningen "swänske män" fick ge vika för den inkluderande "svenska medborgare". Från det att kvinnor medgavs tillträde till högre utbildning år 1873 hade inte minst de kvinnliga akademikerna själva drivit frågan om "likställighet" på den högre statliga arbetsmarknaden, som i samband med denna grundlagsändring blev verklig. I juridisk mening skulle nu inte i något avseende göras skillnad mellan män och kvinnor i statlig fullmaktstjänst.⁷¹

Gifta kvinnors och mödrars deltagande i lönearbete generellt ökade dramatiskt under 1960- och 1970-talen.⁷² Att kvinnors ökande studiefrekvens, trots motstånd och könsnedsättande retorik från en del håll, skulle få konsekvenser för både hushåll och arbetsmarknad var självklart. Exem-

pelvis ifrågasattes sambeskattningen av många högutbildade kvinnor. En utgångspunkt var exempelvis att flickor de facto utgjorde en verklig begåvningsreserv och för att till fullo tillvara ta denna resurs, pläderade kvinnliga akademiker för individuell beskattning.⁷³

I sökandet efter begåvningsreserven, som inleddes redan i slutet av 1940-talet men som alltså hamnade på den politiska dagordningen under nästkommande decennium, hade utredarna på grundval av vissa betygsberäkningar som utgångspunkt kommit fram till att det bland kvinnliga elever sannolikt fanns en lika stor reserv som bland de manliga.⁷⁴ Men trots detta underordnades de kvinnliga eleverna i analysen. Lina Carls har beskrivit det som att 1955 års universitetsutredning ”bortsåg från, alternativt bedömde kvinnor som en mindre *viktig* begåvningsreserv”.⁷⁵ En sådan slutsats äger sin relevans, men frågan om varför kvinnliga elever i så fall betraktades på det sättet kvarstår.

För det första var utredarnas argument av praktisk art: dels baserades analysen av den manliga reserven på värnpliktsdata som logiskt nog inte fanns att tillgå för kvinnornas del, dels eftersom det hade varit ett alltför tidsödande arbete att ställa samman ett heltäckande betygsunderlag.⁷⁶ För det andra, och kanske mer avgörande för utredarnas i 1955 års universitetsberedning inställning, var det faktum att kvinnliga elever med höga betyg från mer privilegierade hem inte läste vidare för studentexamen i den utsträckning som så att säga borde ha varit fallet. Annorlunda uttryckt, incitamenten att finna outnyttjade resurser i andra samhällsskikt minskade till följd av att de synliga resurserna inte ens utnyttjades maximalt (eller i alla fall inte i paritet med de manliga elevernas från privilegierade skikt övergång till högre studier).⁷⁷ Bedömningen var att det snarast var uppfattningarna kring traditionellt tänkande om lämplighet och nytta som låg till grund för detta mönster, vilket helt enkelt drog ner intresset för den kvinnliga begåvningsreserven.⁷⁸ Ett tillvaratagande av kvinnliga elevers studiekapacitet var helt enkelt inte en politisk fråga. Detsamma kan sägas om frågan om kvinnliga studenter inom den högre utbildningen.

I kartläggningarna av studentsammansättningen på universitets- och högskolenivå gjordes beskrivningar av kvinnliga och manliga studenters likheter och olikheter med avseende på social bakgrund, ålder, studieintensitet, inriktning m.m., men det förekom sällan, eller aldrig, några diskussioner kring utkristalliserade mönster. Kvinnliga studenter som grupp utmärkte sig exempelvis med avseende på inriktning genom att de ansamlas vid de filosofiska fakulteterna, företrädesvis inom moderna språk. För övrigt en trend som höll i sig långt in på 1970-talet.⁷⁹

En översikt över studenters sociala bakgrund under perioden 1962–1976 ger vid handen att det inte fanns så stora skillnader mellan kvinnliga och manliga studenter på grundnivå.⁸⁰ De flesta kom från tjänstemannahem.⁸¹ Något fler manliga än kvinnliga studenter hade arbetarbakgrund och denna andel ökade för bägge könen medan andelen med fäder som

var akademiker minskade något, särskilt för kvinnornas del.⁸² Vissa skillnader kan iakttas beroende på utbildningsområde. Exempelvis var inom humanistisk fakultet ”andelen från arbetarhem lägre för kvinnliga examinerade än för manliga, d.v.s. att både vara kvinna och komma från arbetarhem försämrar tydligen möjligheterna i dessa sammanhang”.⁸³ Där emot är bilden inom forskarutbildningen en annan. En tydlig könsskillnad kan iakttas då kvinnor från arbetarhem i princip genomgående utgjorde en mindre andel, medan akademikerhemmens kvinnor bildade en större. Dessutom ökade denna tendens från 1960- till 1970-talet.⁸⁴ Precis som inom grundutbildningen accentuerades detta vid den humanistiska fakulteten.⁸⁵

Klart är att social bakgrund och ekonomiska förutsättningar var av central betydelse för valet av eller möjligheten till akademiska studier och att det rådde ett starkt samband mellan studier och variationer i hushållsinkomsten för tillströmningen av studenter från lägre socialgrupper. För familjer med utbildningstraditioner har på det generella planet sådana ekonomiska variationer inte ägt någon relevans.⁸⁶ Det är också känt att detta samband var ännu starkare vad gäller flickors vidare studier.⁸⁷ Även om det sedan år 1918 funnits både studiemedel och en form av stipendier för begåvade studenter utan resurser så har det varit mycket svårt att komma i åtnjutande av dessa. Det var också under det expansiva 1950-talet som en utbyggnad i detta hänseende började äga rum.⁸⁸ Efter år 1965 övergick systemet från att ha varit selektivt till att bli generellt.⁸⁹

Studiemedel i form av lån hade en socialt sett utjämnande effekt under senare delen av 1960-talet, men längre fram i tid förändrades bilden; de ekonomiska förutsättningarna tycktes helt enkelt inte alltid avgörande för individens val att avstå eller påbörja en akademisk bana. Den sociala snedrekryteringen hade flera förklaringar: ovilja till skuldsättning, påverkan från föräldrar samt intresse.⁹⁰ I ett avseende tycks dock just studiemedlet ändå ha varit i hög grad avgörande – och det för kvinnor som studerade på vad som då betraktades som icke-traditionella högskoleutbildningar som socionom- respektive sjuksköterskeutbildningen.⁹¹

För forskarstudier fanns vid denna tid generellt tre försörjningsmöjligheter: Utbildningsbidrag eller forskningsrådsassistenttjänst; assistent-, amanuens- eller övrig universitetslärtjänst; samt annat förvärsarbete.⁹² I en jämförelse mellan mäns och kvinnors ”försörjningskällor” kan konkluderas att det inte föreligger några större skillnader.⁹³ Härvidlag kan det alltså inte hävdas att män gynnas – eller att kvinnor missgynnas. En negativ förändring generellt är dock att de som försörjde sig med arbete utanför akademien blev fler och fler.⁹⁴ Denna utveckling kan möjligen hänga samman med den begynnande expansionen av forskarutbildningen i slutet av 1960-talet, som i sig var ett uttryck för vad Birgitta Odén kallat för ”samhällets förvetenskapligande”.⁹⁵ Utbyggnationen av forskarutbildningen skulle fortsätta och genom fler utbildningsbidrag, eller stipen-

dier, var förhoppningen att den sociala snedrekryteringen skulle kunna lösas.⁹⁶

Forskarutbildningsreformen som genomfördes år 1969 innebar i kort-het att doktorsavhandlingen inte längre skulle betraktas som ett livsverk utan som ett ”etappmål”.⁹⁷ Efter amerikanskt snitt skulle utbildningen effektiviseras, men den hårda sällningen valde man att avstå ifrån. Odén skriver att ”antagningen till forskarutbildningen skulle styras blott av de studerandes önskemål och av tillgången på handledarresurser”.⁹⁸ Hur detta sedermera gick till i praktiken och vilka konsekvenser det kan ha fått för rekryteringen kan inte här utredas, men en hypotes är att kognitiv bias, dvs. vetenskaplig närhet mellan två parter – i detta fall en professor och en presumtiv doktorand – är gynnsam.⁹⁹ Henrik Berggren har beskri- vit det som att:

Även om det fanns stora resursskillnader [...] låg makten i hög grad hos de lokala forskarna, framför allt professorerna; det var deras bedömningar och intressen som styrde vad det skulle forskas kring.¹⁰⁰

Utan att dra alltför stora växlar på detta, kan man inte bortse ifrån möj- ligheten att detta kan ha gynnat manliga doktorander i vardande snarare än kvinnliga.¹⁰¹ Av det skälet bör återvändas till diagrammet i detta bidrags inledning.

Det kan konstateras att antalet disputerade ökade i stor omfattning på bara några få år. Den topp som kan iakttas år 1974 är dock delvis artifi- ciell, som Ekehammar och Löfgren har benämnt det, och får närmast ses som en effekt av att den gamla doktorsgraden nu fasades ut till förmån för en ny doktorsexamen.¹⁰² Att kurvan för männens disputationerfrekvens skjuter i höjden blir dock samtidigt en avspiegling av hur sammansätt- ningen inom forskarutbildningen sett ut tidigare. Vid en närmare titt på statistiken visar det sig dock att antalet nybörjare inom forskarutbild- ningen uppvisar skillnader med avseende på kön. Mellan åren 1972/73 och 1979/80 ökade antalet kvinnor med omkring 10 procent medan an- talet män klart minskade med ungefär 18 procent.¹⁰³ Ett memento i det sammanhanget är dock att glappet mellan andelen kvinnliga och manliga doktorander fortfarande var stort: år 1979/80 utgjorde andelen nybör- jare bland kvinnorna 27 procent av det totala antalet nyinskrivna.¹⁰⁴ Men i förhållande till rekryteringsbasen förelåg fortfarande ett oproportionellt stort tapp för kvinnor mellan grund- och forskarnivå.¹⁰⁵ Dessutom blev de manliga doktorerna i högre grad kvar som lärare/forskare efter dispu- tation.¹⁰⁶

Den ovan beskrivna kvantitativa verkligheten ska här slutligen något kompletteras med en tidsspegel av vad som samtidigt var i vardande vid akademien. Parallellt med de utvecklingslinjer som kan skönjas och som på flera sätt pekar på både en självgående, om än långsam, jämställdhets- process i kvantitativa termer och ett politiskt ointresse för densamma,

pågick ett arbete för att lyfta dessa aspekter. På olika håll togs – av kvinnor – initiativ till skapandet av olika sammanhang där könsstärkande och/eller ifrågasättande av könsnormer kunde diskuteras. Hösten år 1967 startade till exempel litteraturvetaren Karin Westman Berg det så kallade könsrollsseminariet i Uppsala.¹⁰⁷ Under 1970-talet formerades det som kom att bli så kallade kvinnovetenskapliga fora och 1980 grundades *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. Dessa sammanhang befolkades av kvinnliga akademiker som strävade efter dels synliggörande av kvinnors (specifika) villkor som det hette, dels förändring av könsstrukturerna såväl i fackligt som vetenskapligt hänseende. Det var bland annat denna aktivism som ganska snart ledde fram till politiska satsningar på ”kvinnoforskning” och ”jämställdhetsforskning”.¹⁰⁸

Ett par år in på 1980-talet inrättades Delegationen för jämställdhetsforskning. Delegationen hade som uppgift att stimulera forskning om ”jämställdhet mellan kvinnor och män och kvinnors roll i samhällsutvecklingen” i syfte att förändra/förbättra samhället. Men därutöver var en ”viktig uppgift för delegationen [...] att följa frågor som rör rekrytering av kvinnor till forskningen och de kvinnliga forskarnas villkor”.¹⁰⁹ I någon mening kan det alltså ses som att statsmakten successivt började betrakta kvinnors underrepresentation som ett politiskt problem. Men emellertid i kombination – eller sammanblandning – med forskningens innehåll.

Avslutning

Sverker Sörlin och Gunnar Törnqvist har hävdats att det är ”angeläget att undersöka den svenska högskolans självsyn i ett längre tidsperspektiv”.¹¹⁰ Även om Sörlin och Törnqvist i sitt imperativ inte tar fasta på könsaspekterna måste ett sådant uppdrag inte minst innefatta frågan om kvinnors underrepresentation. Så vad kan sägas om den högre utbildningens förändring, denna – som framgått – i mångt komplexa fråga?

Den stora omvandlingen som ägde rum i svensk universitetsutbildning under 1950- och framför allt 1960-talet var en del av en större förändringsvåg. I ett vidare perspektiv har hävdats att det inte går att isolera den till avkoloniseringen av tredje världen eller till influenser från USA i Europa.¹¹¹ Högre utbildning genomgick efter andra världskrigets slut en global ”hyper-expansion”.¹¹² Expansionen i Sverige präglas av två övergripande trender. Den första rör studenten som innan expansionen kan beskrivas som ”en *ur* mängden” och efter densamma som ”en *i* mängden”.¹¹³ Den andra kan beskrivas som differentiering av utbildningen samt i följd därav ett jämlikhetsparadigm då alla eftergymnasiala utbildningar i och med reformen år 1977 hänfördes till ett och samma paraplybegrepp: högskola. Utbildningspolitiken hade en klassutjämnande strävan och i takt med att fler vann behörighet till akademiska studier växte antalet grundstudenter. Under denna expansiva period utjämnades också på flera fronter skillna-

der mellan könen, men den sociala snedrekryteringen kom dock att kvarstå och särskilt svårt har det varit för kvinnor med arbetarbakgrund att anträda en akademisk bana. I den andra änden av den sociala skalan var de kvinnliga studenterna och doktoranderna i större utsträckning än de manliga från akademikerhem.

I sökandet efter den så kallade begåvningsreserven gjordes kartläggningar och statistiska översikter över rikets potentiella studenter i allmänhet – men över de manliga i synnerhet. Också bland flickorna fanns en reserv, men denna diskuterades inte närmare eftersom, som det underförstått kan tolkas, många flickor inte var motiverade eller intresserade att studera efter realskolan: inte ens de med goda betyg och förutsättningar valde att gå vidare.¹¹⁴ Men detta till trots ökade, som ovan åskådliggjorts, andelen kvinnliga studenter inom den högre utbildningen förhållandevis snabbt. Samtidigt följde utvecklingen inom forskarutbildningen inte med i samma takt även om också denna sett ur ett historiskt perspektiv expanderade kraftigt. Mönstret i det sammanhanget var dock under 1970-talets gång att antalet kvinnor långsamt ökade medan numerären för männen minskade. Ett memento är att de kvinnliga doktorerna trots det aldrig översteg 20 procent under detta decennium.¹¹⁵

Att de politiska åtgärderna och satsningarna på vad som benämndes jämställdhets- och kvinnoforskning som så småningom kom till stånd lät vänta på sig – i kombination med de ovan lite på avstånd dragna konturerna – kan tolkas som att klassfrågan var viktigare än ”kvinnofrågan” under denna första våg av universitetsväsendets omvandling och expansion. Hur kön ställs mot och/eller underordnas klass har illustrerats och diskuterats i flera genushistoriska studier tidigare, vilket inte gör en sådan tolkning vare sig sökt eller unik utan snarast kan sägas bekräfta vissa mönster.¹¹⁶ Lina Carls pekar på en sådan dynamik när det gäller det sena 1950-talets pressdebatt om ”lägre klassers möjlighet att klara av högre studier”.¹¹⁷ Samtidigt betyder detta inte med automatik att det fanns motsättningar på studentnivå, dvs. att manliga studenter av arbetarklass organiserade sig i ett slags kamp om utrymmet vid akademien mot kvinnliga studenter från akademikerhem, eller att de sistnämnda tog avstånd från medsystrar av annan social härkomst.

Den viktigaste (re)producenten av könsordningen sker, skriver Bourdieu, i samhällsinstitutionerna – inte minst inom utbildningsväsende.¹¹⁸ Trots att en av de viktigaste förändringsfaktorerna har varit och är just kvinnors ökade tillträde.¹¹⁹ Vid tiden för det modernas genombrott och det (till dels) könsinkluderande universitetets framväxt i slutet av förrförra seklet, uppstod en ambivalens, eller som Zygmunt Bauman fångar det: ”The linear time of modernity is stretched between the past that cannot last and the future that cannot be”.¹²⁰ Akademien kunde därför under decennierna efter andra världskrigets slut oproblematiskt vara både exkluderande och inkluderande på samma gång.

Universitetet, precis som alla andra organisationer, är bekönat redan från början, dvs. det är inte en könsneutral plats. Högre utbildning har uppfattats som en manlig verksamhet och därmed föll intresset snarare på den manliga minoriteten, grovt uttryckt arbetarklassens söner, än på (potentiellt fler) kvinnliga studenter. Föreställningen om att platsen är könsneutral föser över föreställningen om könsspecifika egenskaper till individerna. Denna process leder till att individerna görs till problemet och inte strukturen.¹²¹ Försiktigtvis kan det beskrivas som att i fallet med de svenska universitetens och högskolornas expansion uppfattades minoritetsgruppen, dvs. de kvinnliga studenterna, som mindre intressant på grund av att de just utgjorde en minoritet – dessutom en privilegierad sådan. Arbetarklassens döttrar lämnades därför helt enkelt därhän.

Summary

Perspectives on broadening student recruitment in the post-war era. By Hanna Markusson Winkvist. As in other parts of the world, higher education in Sweden expanded in the decades after the Second World War. Swedish academia underwent an ideological shift, which increased the number of students from previously under-represented groups. Swedish policy makers hoped to exploit the untapped “reserve” that had been found among young working-class men. Parallel to this, the proportion of female students increased noticeably. However, gender equality was never addressed nor discussed. Female students increased from around 20% in the 1940s to 40% two decades later, and as female-dominated (and other) post-secondary education in 1977 merged with traditional higher education at university level, women’s share increased to over 50%. The so-called “widened admission” went hand in hand with the “broader concept of the university”. But academia is a conservative place, dominated by a discourse of masculinity. The proportion of women at graduate level did not rise at the same rate. Nevertheless, the ratio of female to male Ph.Ds. increased through the 1960s and 1970s from less than one in ten to almost one in five – but the gap relative to the recruitment pool, i.e. undergraduate students, was still strikingly wide. There are reasons to believe that “male domination” was maintained within the system, despite the changes at the macro level. The concern regarding working-class men was superior to issues of gender equality. The female minority was simply not regarded as a problem to address.

Noter

1. Orden är Gunhild Kyles. Hon berättar vidare att hennes engagemang i forskningen ledde till att hon skiljde sig från sin man, eftersom hans inställning till hennes forsk-

ning var: ”jag lät dig ju studera!”. De började också se på verkligheten på alltför olika sätt. Någon absolut sanning finns ju inte och inte heller en total relativism, som Gunhild

formulerar sig. Se ”Från kvinnohistoria till genusvetenskap – pionjären Gunhild Kyle berättar”, http://www.tidskriftenscandia.se/?q=node/475#_ftn1, (besökt 2014-09-06).

2. *Statistisk årsbok* åren 1945–1981. Löpande, rubriken ”Undervisning”.

3. Det vidgade högskolebegreppet. Det som tidigare varit professionsutbildningar utanför den akademiska världen skulle nu samlas under detta tak, lärare, socionomer, sjuksköterskor och konstnärer. Se exv. Carl-Gustaf Andrén: *Visioner, vägval och verkligheter. Svenska universitet i utveckling efter 1940* (Lund, 2013), 37; *Högre utbildning och forskning 1945–2005. En översikt*, Högskoleverket, 2006:3 R, 19f.

4. Statistiken nedbruten på studie- och yrkesinriktingsnivå uppvisar dock tydliga könsskillnader. Se exv. Bo Ekehammar & Eva Löfgren: *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning. Trender och tendenser*, UHÄ-rapport, 1981:20 (Stockholm, 1981), 50, 90.

5. Ulla Wikander: ”Kvinnokultur, skillnader och sociobiologi. Kvinnorörelsen från 1960-tal till 90-tal ur ett personligt perspektiv”, i Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.): *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter* (Stockholm, 1999), 219.

6. *Statistisk årsbok* åren 1945–1981. Löpande, rubriken ”Undervisning”; se även Cecilia Chrapkowska: *Akademiens anrikning av män. En studie av svensk utbildningsstatistik 1957–2002* (Uppsala, 2006), 8.

7. Gro Hanne Aas: ”Akademisk mikropolitik. Kön och konkurrens på universitetet” i *Häften för kritiska studier*, 1997:4, 8.

8. Tord Rönholm: *Kunskapens kvinnor. Sekelskiftets studentkor i mötet med den manliga universitetsvärlden* (Umeå, 1999), 78. Jfr Maud Eduards diskussion om kvinnan som (reducerad till) kropp, Maud Eduards: *Kroppspolitik. Om moder Svea och andra kvinnor* (Stockholm, 2007), 16ff.

9. Hanna Markusson Winkvist: *Som isolerade öar. De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft* (Stockholm/Stehag, 2003), kapitel 1 respektive 2.

10. Gunilla Schånberg: *De dubbla budskapen. Kvinnors bildning och utbildning i Sverige under 1800- och 1900-talen* (Lund, 2004), 25.

11. *Riksdagens protokoll 1923*, Första kam-

maren, nr 35, 25. Reuterskiöld var bondeförbundare vid den aktuella tidpunkten. För en experiment-teoretisk diskussion kring detta, se Hanna Markusson [Winkvist]: ”Ett könsmissigt ingenmansland. Lagerkransade kvinnliga kvinnor – och manliga”, i Ann-Katrin Hatje (red.): *Sekelskiftets utmaningar. Essäer om välfärd, utbildning och nationell identitet vid sekelskiftet 1900* (Stockholm, 2001), 101–126.

12. *Kvinnas behörighet att uppbära stats-tjänst och annat allmänt uppdrag*, SOU 1944:24, 47.

13. Jfr Joan Acker: ”Hierarchies, jobs, bodies. A theory of gendered organizations”, i *Gender & Society*, 1990:4, 148.

14. Björn Olsson & Ulf Wiberg (red.): *Universitetet och den regionala utmaningen* (Nora, 2003), 41.

15. Liedman & Olausson (red.): *Ideologi och institution. Om forskning och högre utbildning 1880–2000* (Stockholm, 1988), 18ff.

16. *Ibid.*, 193.

17. *Ibid.*, 9.

18. Pierre Bourdieu: *Den manliga dominansen* (Göteborg, 1999), 21.

19. Aas: ”Akademisk mikropolitik”, 8.

20. Bourdieu: *Den manliga dominansen*.

21. Marieke van den Brink: *Behind the scenes of science. Gender practices in the recruitment and selection of professors in the Netherlands* (Amsterdam, 2010), 176. I en studie fingerades ansökningar till en position vid en psykologisk institution genom att mansrespektive kvinnonamn skiftades på en och samma ansökan. Resultatet visade att män genomgående värderades högre. Se Virginia Valian: *Why so slow? The advancement of women* (Cambridge, 1998), 127f.

22. Kirsti Niskanen & Christina Florin (red.): *Föregångarna. Kvinnliga professorer om liv, makt och vetenskap* (Stockholm, 2010); Margareta Wirmark (red.): *Professorsboken. Fyrtionio Lundakvinnor berättar* (Stockholm, 1996); Karin Widerberg: *Kunskapens kön. Minnen, reflektioner och teori* (Stockholm, 1995).

23. Widerberg: *Kunskapens kön*, 114.

24. Markusson Winkvist: *Som isolerade öar*, 191ff.

25. Anna Peixoto: *De mest lämpade. En studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet* (Göteborg, 2014), 44; Anna Peixoto & Anna-Karin Wyndhamn:

”En kvalitativ intervjustudie av jämställdhet och normer vid naturvetenskapliga fakulteten, Göteborgs universitet”, i Christina Berg, Staffan Hedén, Samuel Heimann et al. (red.): *Jämställda fakulteter? En studie av arbetsfördelning och normer hos lärare och forskare vid två fakulteter vid Göteborgs universitet* (Göteborg, 2012), 110.

26. Charlotte Silander: *Pyramider och pipelines. Om högskolesystemets påverkan på jämställdhet i högskolan* (Växjö, 2010), 24. Matrisen är skapad utifrån Silanders dito.

27. Silander, *Pyramider och pipelines*, 20–41.

28. *Ibid.*, 40.

29. *Ibid.*, 40f.

30. *Ibid.*, 133ff. Silanders forskning behandlar i huvudsak expansionen under 1990-talet.

31. Markusson Winkvist: *Som isolerade öar*, 115. De kvinnliga professorerna var följande: Nanna Svartz, medicin, Karolinska institutet (utsedd 1937), Gerd Enequist, kulturgeografi, Uppsala universitet (1949), Greta Arwidsson, arkeologi, Stockholms universitet (1956), Stina Stenhagen, medicinsk kemi, Göteborgs universitet (1963), Birgitta Odén, historia, Lunds universitet (1965), Ebba Cedergren, anatomi, och Lisa Welander, neurologi, Umeå universitet (1964/1965?).

32. Andrea Andréén: ”Kvinnorna och samhället”, i *Fogelstadförbundet*, 1966, nr 1, 2.

33. Rickard Danell & Mikael Hjerm: ”Career prospects for female university researchers have not improved”, i *Scientometrics*, 2013:3, 999–1006; Cecilia Chrapkowska: *Akademiens anrikning av män. En studie av svensk utbildningsstatistik 1957–2002* (Uppsala, 2006).

34. Bourdieu: *Den manliga dominansen*, 17.

35. Henrik Berggren: *Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan*, Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi, 2013:3 (Stockholm, 2012), 63.

36. Torsten Husén & Kjell Härnqvist: *Begåvningsreserven. En återblick på ett halvseklens forskning och debatt*, Föreningen för svensk undervisningshistoria (Uppsala, 2000), 13ff.

37. *Betänkande med undersökningar och*

förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena, SOU1935:52; och *Utredning rörande de svenska universitets- och högskolestudenternas sociala och ekonomiska förhållanden: bilaga till Betänkande med undersökningar och förslag i anledning av tillströmningen till de intellektuella yrkena*, SOU 1936:34.

38. Siffror enligt Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 14.

39. Sverker Sörlin & Gunnar Törnqvist: *Kunskap för välstånd. Universiteten och omvandlingen av Sverige* (Stockholm, 2000), 84.

Vidare skulle dessa två verksamheter flätas samman. Sörlin och Törnqvist uttrycker det som att det är ”förvånande” att ”forskningen blev en föreskriven del” så sent som 1910.

40. *Ibid.*, 86.

41. Birgitta Odén: *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975. Historia. Statskunskap. Kulturgeografi. Ekonomisk historia* (Lund, 1991), 273.

42. Sjösetta utredningar: Studentsociala utredningen 1945, 1955 års universitetsutredning, 1963 års universitets- och högskolekommitté, 1968 års utbildningsutredning.

43. Andréén: *Visioner, vägval och verkligheter*, 186; Berggren: *Den akademiska frågan*, 64; ”Vi måste komma bort från det vanemässiga tänkandet: ett ämne, en professor, en institution”, som det står i direktiven för utredningen *Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen. 1955 års universitetsutredning I*, SOU 1957:24, 11.

44. Evan Schofer & John W Meyer: ”The worldwide expansion of higher education in the twentieth century”, i *American Sociological Review*, (2005:6), 900.

45. Andréén: *Visioner, vägval och verkligheter*, 187; Sörlin & Törnqvist: *Kunskap för välstånd*, 83.

46. Sven-Eric Liedman: ”Universitetens makt och vanmakt”, i *Hur fria skall universitet och högskolor vara? Sveriges universitets- & högskoleförbund*, SUHF (2003), 10.

47. Berggren: *Den akademiska frågan*, 13.

48. *Ibid.*, 63.

49. *Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle. Riktlinjer och förslag till utbyggnad. 1955 års universitetsutredning VI*, SOU 1959:45, 174.

50. Tanken på en gemensam skolgång för alla var dock inte ny utan hade funnits sedan 1800-talet. Jonas Qvarsebo: *Skolbarnets*

fostran. *Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946–1962* (Linköping, 2006), 8.

51. Vidgat tillräde till högre studier: *utredning*, SOU 1952:29.

52. Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 19–32.

53. *Ibid.*, 33f.

54. Begreppet begåvningsreserv myntades dock i den studentsociala utredningen av politiskt sakkunnige Ragnar Edennann. Se Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 34.

55. Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 21ff.

56. *1946 års utredning om den högre utbildningens demokratisering, Betänkande och förslag angående studentsociala stödåtgärder*, SOU 1948:42.

57. Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 34.

58. *Ibid.*, 35; *Reserverna för högre utbildning: beräkningar och metoddiskussion. 1955 års universitetsutredning III*, SOU 1958:11.

59. *Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen, 1955 års universitetsberedning*, SOU 1957:24, 10. Huvudsyftet med 1955 års universitetsutredning var att föreslå hur den högre utbildningen skulle organiseras och byggas ut och då även med anledning av de kommande förändringarna av skolsystemet. Se André: *Visioner, vägval och verkligheter*, 28; 1955 års universitetsutredning presenterade sina förslag i sju delbetänkanden samt ett bihang: *Akademikerräkningen 1955*, SOU 1957:51; *Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen II*, SOU 1957:24; *Reserverna för högre utbildning. Beräkningar och metoddiskussion III*, SOU 1958:11; *Läraryrket och läraryrkeskott IV*, SOU 1958:21; *Forskningens villkor och behov V*, SOU 1958:32; *Universitet och högskolor i 1960-talets sambälle. Riktlinjer och förslag till utbyggnad VI*, SOU 1959:45; *Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning VII*, SOU 1963:9; *Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning VII. Bihang*, SOU 1963:10.

60. Husén & Härnqvist: *Begåvningsreserven*, 54–60.

61. *Ibid.*, 56.

62. SOU 1959:45, 41.

63. *Högre utbildning och forskning 1945–2005. En översikt* (2006), Högskoleverket, 2006:3 R, 19; Lina Carls: *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen* (Lund, 2004).

Carls: *Våp eller nucka?*, 244ff; *Akademikerräkningen 1955*, SOU 1957:51, 93.

64. Bo Ekehammar & Eva Löfgren: *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning. Trender och tendenser*, UHÄ-rapport, 1981:20, 31.

65. *Den akademiska undervisningen. Forskarrekryteringen II*, SOU 1957:24, 16.

66. Carls: *Våp eller nucka?*, 244ff.

67. *Ibid.*, 282–285.

68. *Ibid.*, 284.

69. *Ibid.*, 202.

70. Anne Lise Ellingsæter: ”Den kvinnliga lönearbetaren – teoretiska spår”, i Eva Blomberg & Kirsti Niskanen (red.): *Arbete och jämställdhet. Förändringar under femtio år* (Stockholm, 2013), 31.

71. Behörighetslagen som antogs 1923 och trädde i kraft 1925 stipulerade vilka högre statliga tjänster och inte som skulle öppnas för kvinnor. Om RF och den särskilda behörighetslagen se Greta Wieselgren (1969): *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete*, Lund, passim; och Markusson Winkvist: *Som isolerade öar*, Kapitel 1 och 2.

72. Anita Nyberg: ”Hur gick det sen? Femtio år av sysselsättning och arbete”, i Eva Blomberg & Kirsti Niskanen (red.): *Arbete och jämställdhet. Förändringar under femtio år* (Stockholm, 2013), 58f.

73. Christina Florin: ”Skatten som befriar. Hemmafruarna mot yrkeskvinnor i 1960-talets särbeskattningsdebatt”, i Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.): *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter* (Stockholm, 1999), 111f.

74. SOU 1958:11, 64 och 68.

75. Carls: *Våp eller nucka?*, 189. Carls kursivering.

76. SOU 1958:11, 11. Sökandet efter begåvningsreserven började i folkskolematerialet och där saknades sammanställda uppgifter för flickor. Emellertid omfattade realskolematerialet flickor: SOU 1958:11, 19.

77. SOU 1958:11, 64.

78. SOU 1958:11, 64 och 87.

79. SOU 1957:24, 33; Ekehammar & Löfgren: *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning*, 22

80. Ekehammar & Löfgren, *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning*, 25.

81. *Ibid.*, 26.

82. *Ibid.*, 25 och 26.

83. *Ibid.*, 29.

84. Ibid., 60 och 63f.
85. Ibid., 63f.
86. Anders Nilsson: *Studiefinansiering och social rekrytering till högre studier 1920–1976* (Lund, 1984), 152f.
87. Nilsson, *Studiefinansiering och social rekrytering till högre studier 1920–1976*, 103f.
88. Sven-Eric Reuterberg & Allan Svensson: *Studiemedel - medel för jämlikhet? En granskning av studiemedelssystemets effekter under en tjuugoårsperiod*, Universitets- och högskoleämbetet, (Stockholm, 1987) 1f.
89. Ibid., 80.
90. Ibid., 83ff.
91. Ibid., 87.
92. Ekehammar & Löfgren: *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning*, 57.
93. Ibid., 91.
94. Ibid., 91.
95. Odén: *Forskarutbildningens förändringar 1890–1975*, 312.
96. Ibid., 305.
97. Ibid., 303.
98. Ibid., 307.
99. Om kognitiv bias och forskningsanslag, se Ulf Sandström, Agnes Wold et al. (red.): *Hans Excellens. Om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer*, Delegationen för jämställdhet i högskolan (Stockholm, 2010), 24, 102.
100. Berggren: *Den akademiska frågan*, 80.
101. van den Brink: *Behind the scenes of science*, 220.
102. Ekehammar & Löfgren: *Kvinnor och män i högre utbildning och forskning*, 43.
103. Ibid., 88.
104. Ibid., 34.
105. Ibid., 69.
106. Ibid., 77.
107. Anna Nordenstam: "Karin Westman Bergs könsrollseminarium pionjäråret 1967–1968", i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 2005:4.
108. Exempelvis Rita Liljeström: "Den förnekade kvinnligheten" (UHÄ 1975:10); *Jämställdhetsforskning – Förslag från UHÄ:s arbetsgrupp för jämställdhetsforskning* (UHÄ 1979:16).
109. Citerat enligt Jakob Forsbäck: *Delegationen för jämställdhetsforskning 1982–1991* (Göteborg, 2013), opublicerat avhandlingsmanus, 5.
110. Sörlin & Törnqvist: *Kunskap för välstånd*, 71.
111. Schofer & Meyer, "The worldwide expansion of higher education in the twentieth century", 899.
112. Ibid., 900.
113. Anders Persson: *Studentinflytande i massuniversitetet*, Rapport nr 98:204, Utvärderingsenheten, Lunds universitet (Lund, 1998), 46. Kursiv i citat.
114. SOU 1958:11, 64.
115. Andelen rör examina, alltså ej andel aktiva. Under de första åren av 1980-talet ökade andelen med ett par, tre procentenheter.
116. Se exempelvis Renée Frangeur: *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna? Striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige* (Lund, 1998) och Ylva Waldemarsson: "Att föra kvinnors talan. LO:s kvinnorråd 1947–67", i Christina Florin, Lena Sommestad & Ulla Wikander (red.): *Kvinnor mot kvinnor. Om systerskapets svårigheter* (Stockholm, 1999).
117. Se Carls: *Våp eller nucka?*, 193.
118. Bourdieu: *Den manliga dominansen*, 99, 101.
119. Bourdieu: *Den manliga dominansen*, 105f.
120. Zygmunt Bauman: *Modernity and ambivalence* (Ithaca, New York, 1991), 11.
121. Joan Acker: "Hierarchies, jobs, bodies. A theory of gendered organizations", i *Gender & Society*, 1990:4, 146f.